

Bijlage bij TeVoet Jubileumroute 25 Spoorpad Axel (Z) Achtergrondinformatie bij 22 Kijkpunten langs de route

Deze route is ontwikkeld door Chris Louwerse. Onderweg wandel je langs veel moois. In deze bijlage informatie over 22 Kijkpunten langs de route. Op de laatste pagina een overzicht van de route met daarop aangegeven waar de diverse Kijkpunten zich bevinden.

De route start op de Markt in Axel, vóór het museum Het Warenhuis.

X HET WARENHUIS – MUSEUM VAN AXEL

Museum Het Warenhuis is gevestigd in een nieuw gebouw dat bestaat uit een voormalig warenhuis uit 1920, een woonwinkelpand uit 1909 en een nieuwbouwdeel uit 2015.

Voor 2015 was het museum ondergebracht in een voormalig postkantoor, Noordstraat 11 te Axel. (zie bij U)

De museumgevel aan de Markt bestaat uit een historisch deel in eclectische stijl met Art-Deco elementen. Links daarvan bevindt zich een modernistische gevel uitgevoerd in een glaspartij en bijzonder stootvoegloos metselwerk.

De beide historische panden zijn opgericht door het echtpaar Clement en Rika Antheunis-van den Ierssel. Deze panden zijn sinds resp. 1995 en 2012 uitgeroepen tot rijksmonumenten. Dit vanwege de bijzondere bouw en de inpandige beschilderingen van wanden, deuren, vloeren en plafonds door Clement Antheunis zelf.

Het museum ligt aan de lage zijde van het marktplein. Dit aflopend talud is een van de weinige herinneringen aan de vroegere Oude Vaart ofwel het Axels Vaardeken. Dit was tot in de 16^e eeuw de vaarweg vanaf Terneuzen naar Axel en Gent. Bij het graven van het museumdepot onder het museum vond men resten van de middeleeuwse muren van de Axelse loskade. De vaart werd gebruikt voor het vervoer per schip van turf en zout. In het museum is o.a. een vitrine gewijd aan de Zeeuws-Vlaamse tramwegen.

A. Het oude **STADHUIS van Axel**. Het staat met zijn ene zijde aan het Szydłowskiplein en met de andere zijde aan de Markt. "Jantje van Axel" heeft er in 1711 voor gezorgd, met behulp van inundatie, dat Franse vijanden Axel niet konden veroveren. Zijn beeldje staat sinds 2021 in de toren. Tussen het stadhuis en het museum (zie bij X) staat één van de eerste van de 17 Volco's. Deze kreeftachtige figuren staan er vanaf 1993. We komen er later nog meer tegen in het oude centrum. Er werd/wordt wel gezegd: "Het Axelse monster onder de binnenstad slaat zijn klauwen uit dwars door het wegdek heen". De beelden staan immers niet op een sokkel. In de hoek tussen het oude en nieuwe gedeelte van het museum zien we een grenspaal van het Axel Ambagt/Ter Nose uit 1787 verplaatst vanaf de voormalige cokesfabriek te Sluiskil, nu Heros. Een andere paal staat bij Othene aan de kreek. De twee wapenstenen tegen de muur komen van Axelsche Sassing vandaan. (zie bij M).

B. **ZEESTRAAT**. Eerder bekend als Zuiddam. Vroeger stonden ze hier inderdaad dicht bij de zee aan een uitloper van de zeer uitgebreide Braakman. De eerste bewoners, Axla wordt al genoemd in 991, hadden hier een heel ander uitzicht. Aan de westzijde, aan de Kaaiwal, op het pleintje onder de twee kastanjes, bevond zich vroeger de vismarkt met de stenen visafslag. Aan de oostzijde, voor brasserie Teutebel nr. 11-13, kijken we over het witte hekwerk zo de oude gracht in. Na deze horeca zien we een smal pad, de oude buitenwal van deze gracht. In zuidelijke richting ontwaren we de watertoren. Voor de tram was de

bocht door het oude centrum via Zeestraat en Weststraat te scherp, daarom werd bij de aanleg van de rails buiten de bebouwing een nieuwe bocht aangelegd. (zie C)

- C. **ORANJESTRAAT.** Lag vroeger dus buiten de bebouwde kom met de twee ruime bochten om zo de tram Axel binnen te laten rijden. Het spoor lag verder aan de westzijde van zowel Kerkdreef als Stationsstraat. Overal stonden waarschuwborden, ze konden immers de tram aan de rechterzijde van de straat tegenkomen: "Pas op voor de tram". We staan hier ook vlak bij het Pools herdenkingsmonument voor de Poolse gevallen: "Bij het sterven verlies je als laatste het naakte bestaan". Het werd in 1948 geplaatst. Op 19 september 1944 werd Axel door de Eerste Poolse Pantserdivisie onder leiding van kolonel dr.Z.M.Szydowski bevrijd. Het centrumplein draagt ook zijn naam. De Gdyniabridge tussen Axel en Hulst had in de eindstrijd van de oorlog een belangrijke functie als verbinding tussen de oevers van het kanaal naar Hulst, waarlangs zich een verbeterde strijd heeft afgespeeld in september 1944; de Kanaalkade is een gedempt stuk van deze waterverbinding.
- D. **ROTONDE.** Naast het zebrapad komen we het Zeeuwse Trekpaard tegen uit 1963. De paardenfokkerij was in de omgeving van Axel een hele tijd van veel belang. Als we even rechtdoor lopen, dus niet de route volgen, zien we hier het wapen van de oude gemeente Axel in geglazuurde ijsselsteentjes. We staan naast het fonteinmonument, de fontein zelf ligt uiteraard midden in de Kleine Kreek. Beneden naast het terras bij de bankjes en de pergola bevindt zich een Esscherachtige afbeelding "Vogels" in graffitowerk geplaatst bij het 750 jarig bestaan van de stadsrechten van Axel in 1963. We herkennen twee rijen vogels en vogelschaduw; aan de onderkant zien we vignetten met motieven uit het Zeeuws-Vlaams landschap. Vroeger sprak men over deze plaats als kruispunt "De Brugge". Naast de brug met de weg lag hier een eenvoudige trambrug. De tramweg langs de Kinderdijk is nu gepromoveerd tot fiets/voetpad. De brede straat, die het Spoorpad volgt, de Kanaalkade, is het gedempte kanaal naar Hulst.
- E. **Oud ZWEMBAD.** Via het oude beton van het zwembad lopen we rechtdoor zo een stuk het water in. We kijken hier recht op het oude tracé van de tram langs de Kinderdijk.
- F. **WATERTOREN en HEEMTUIN.** We zijn net het oude tramtracé overgestoken = Kinderdijk. We kunnen één van de hoogste watertorens van Nederland (60,6 m.) bezoeken en iets te weten komen over de drinkwatervoorziening en de natuur. Er bestaat de mogelijkheid om ongeveer 50 meter omhoog te klimmen om o.a. het gehele gebied van het Spoorpad vanaf de bovenkant te bekijken. Rondom de toren ligt een heemtuin en natuurgebied waar we doorheen lopen; ga gerust even van de route af. Sinds 1936 voorzagen de reservoirs bovenin een groot deel van Oost-Zeeuws-Vlaanderen van water. Nog net in de vorige eeuw kocht de voormalige gemeente Axel dit jong industrieel monument waar we nu van kunnen genieten.
- G. **DRIE SCHOUWEN.** De oude tramremise, die later is verbouwd tot autobusgarage van Connexion, staat nu gepland om afgebroken te worden.. We komen er niet langs, maar vanaf de hoogte is de plek goed te zien. Eén van de verklaringen van de naam luidt: in de tachtigjarige oorlog konden de Staatsen vanaf hier naar drie zijden schouwen = kijken om zo de Spanjaarden aan de andere zijde van het geïndeerd gebied, waar hun aarden forten lagen, (en nog steeds liggen) in de gaten te houden. Op 20 juni 1911 werd de ZVTM = "Zeeuwsch Vlaamsche Tramweg Maatschappij" opgericht. De spoorbreedte werd

wettelijk vastgesteld op 1000 mm. In 1915 komen op deze plek werkplaatsen en remise. In de jaren dertig kwam daar nog een directiegebouw, een stationsgebouw, een brandstoffenloods en een magazijn bij. Tramverbindingen waren vanaf hier naar Moerbeke (verbinding in Roode Sluis met de Belgische Buurtspoorwegen), Westdorpe – Sas van Gent – Zelzate, Ronde Putten - Zaamslag – Terneuzen en Zaamslag – Kloosterzande. De lijn naar Moerbeke heeft veel betekenis voor het bietenvervoer naar de suikerfabriek via laadplaats Bonte Koe. Zoet water werd in het begin aangevoerd vanuit Zuid-Beveland per schip naar Terneuzen en dan met speciale waterwagons naar de depots van de stoomtram. Sinds 9 mei 1948 hebben autobussen alles overgenomen.

Vanaf beneden kunnen we een verbinding maken met Lange-Afstand-Wandelpaden = LAW/GR. Na twee kilometer kom je op de volgende met wit-rood gemarkeerde paden: LAW11= Grenslandpad (Variant), dit pad loopt van Sluis naar Thorn (midden Limburg) en v.v.; GR5A=Wandelronde van Vlaanderen: Antwerpen-Oostende-De Panne-Ronse-Antwerpen; GR122=Scheldelandpad: Hulst – Doornik – Frankrijk en v.v. Ze lopen alle drie een stuk gezamenlijk door Oostelijk Zeeuws-Vlaanderen.

H. **KUNSTBOS en NATUURSPPEELBOS.** De hoogte waar we al een poosje op lopen is in de jaren zestig opgespoten met de grond die vrijkwam bij de verbredingwerken van het kanaal van Gent naar Terneuzen. Smitsschorre, wat een laag gelegen gebied was, veranderde zo in een hoogte. Pas in 1985 toen alles redelijk was ingeklonken werd het bosgebied aangeplant. Juni 1997 werd uitgeroepen tot Zeeland Natuurmaand. Permanent kwam hier het project "Landschapskunst – Kunstlandschap". We zien hier o.a. plantaardige zuilen heermoes = akkerpaardenstaart; een bowlingbaan, waarvan ondertussen de kegels verdwenen zijn; graszode vormen van landart – tegengestelde vormen Hol – Bol, Bol is dan teken van groei mogelijk gemaakt door water uit Hol (verwijst ook naar watertoren); een onduidelijke haan; twee tenten oorspronkelijk van tentdoek, nu van metaal; een hinkelbed; golf lengte lijkt op een levensweg met een top en een dal. Willen we alle kunstwerken goed bekijken dan moeten we vanaf het begin ook de zijpaden inslaan.

Willen we naar het natuurspeelbos, ga dan even linksaf.

- I. (rechts) **ZWEEFVLIEGVELD van EZAC** = Eerste Zeeuws-Vlaamse Aero Club. Een mooi gezicht als ze hier volop bezig zijn met opstijgen en landen.
(links) Links het bos in. Op dit gedeelte van de route kom je nog wat directer in aanraking met de natuur dan op de overige stukken, je duikt als het ware het bos in. Je neemt een "bosbad". Je stap over boomstammetjes, duikt onder takken door, ziet een enkele varen en komt langs een poel. Het paadje is meestal zo smal dat je achter elkaar moet lopen. Maar uiteindelijk kom je bij een picknickplaats
- J. **POLDERZICHT.** Mooi vergezicht over de Bewesten Blijpolder. De Blij is een naam van een oude rivierbedding. Een gedeelte langs de Zwartenhoekse Kreek is nog maar recent (begin 21^e eeuw) helemaal ingericht tot natuurgebied.
- K. **AXELSE GROTE KREEK.** Hier is naar alle kanten veel natuur. In de winter horen we hier altijd ganzen. In het voorjaar baltsen de futen. Het hele jaar door kunnen we allerlei soorten watervogels verwachten, al of niet verstopt in de rietkraag. Vissers zijn er bijna altijd.

- L. **Oude POLDERSLUIZEN.** De oude verbindingsweg liep hier vroeger via de kinderkopjes met een bocht over deze sluizen. Ze laten het polderwater via de Oostelijke Rijkswaterleiding of Spuikreek en de Otheense Kreek afstromen naar gemaal/uitwateringssluizen Othene, waar het water verdwijnt in de Westerschelde. Er bevindt zich ook nog een gedenksteen van het Waterschap.
- M. **Oude GRAAF JANSDIJK** of eigenlijk de juiste naam Landsdijk. Na de vele stormvloeden in de 14e eeuw liet de Bourgondische Hertog Jan, graaf van Vlaanderen, omstreeks 1405 een begin maken met deze dijk om het achterland tegen het oprukkende zeewater te beschermen. Pas omstreeks 1494 was de gehele ringdijk voltooid. Volgehouden heeft hij het niet overal. Het tracé is op veel plaatsen nog te herkennen: Terneuzen – Westdorpe – Assenede – Boekhoute – Bentille – Knokke. Als we weten hoe er in die tijd gewerkt moest worden, kunnen we dit werk best vergelijken met de Deltawerken. De dijk naar Axelsche Sassing, de Sasdijk, die we een stukje bewandeld hebben, had vroeger verderop een schutsluis. Bij werkzaamheden in 1953 werden twee stenen van deze sluis uit 1789 met afbeelding ontdekt. Ze liggen nu bij het museum (zie bij A).
- N. **SPOORWEGVIADUCT.** Na de gelijkvloerse kruising vanaf het begin van de lijn gebouwd in 1912. Vijfenvijftig jaar lang konden we hier boven op naar de treinen kijken. In de jaren voor 1870 werd er veel gewikt en gewogen over spoorverbindingen tussen Zuid Duitsland en Engeland. Terneuzen zou een grote zeehaven moeten worden aan het uiteinde van de spoorverbinding met het belangrijke spoorwegknooppunt in België Mechelen. Op 27 augustus 1871 vond de plechtige opening van de lijn plaats: “Chemin de Fer International de Malines à Terneuzen”(MT); hoofdkantoor te Sint-Niklaas. De lijn Terneuzen – Sluiskil – Zelzate – Gent bestond toen al. Na veel gekrakeel over en weer over het gezamenlijke tracé tussen Sluiskil en Terneuzen kwamen beide lijnen pas in 1931 in handen van één maatschappij, de MT. In westelijke richting zien we het industriecomplex van Sluiskil Oost. De noordelijkste fabriek was tot voor enige jaren de Cokesfabriek. Veel cokes ging in de richting van de ijzer- en staalbedrijven van Lotharingen. Naar een verdrag uit 1867 zou er een uniform vervoerstarief gelden over het gehele traject aan beide zijden van de landsgrens. Van dit voordeel kon pas in 1922 gebruik worden gemaakt. De cokesfabriek was wel in 1913 klaar, maar de eerste wereldoorlog hield de grens gesloten. Ook werd er veel ijzererts en steenkool vervoerd richting het Ruhrgebied. Steenkool uit de Belgische mijnen kwam dan weer richting Terneuzen. Stoomkranen deden in de haven hun best om dit allemaal over te slaan. De spoorrails die we nu zien lopen in zuidelijke richting gaat naar de Axelse Vlakte, misschien komt er ooit nog eens een verbinding aan deze kant van het kanaal van Gent naar Terneuzen naar Zelzate. Kijken we nog even in oostelijke richting dan kunnen we het rechte tracé naar Axel nog wel ontdekken. (zie verder bij P, Q en R) In 1993 haalde men alle rails en bielzen weg. Als we onderin goed gaan kijken is dat duidelijk niet helemaal gelukt.
- O. **DOORNDIJK.** De dijk langs de Buthpolder, waarschijnlijk al voor de eerste keer bedijkt rond 1300, werd herdijkt in 1606. Na het begroeide gedeelte een mooi uitzicht op het silhouet van Axel. Oostwaarts bevindt zich Vaartwijk = industriegebied. Hier stond vroeger de meestoof = een “fabriek” die rode verfstof maakte uit meekrapwortels voordat het chemisch tijdperk dit allemaal overbodig maakte. Waar we na de Doorndijk op het fietspad komen kunnen we in noordelijke richting een dijk ontdekken met hoge bomen = Plattedijk. Over deze nu met kinderkopjes geplaveide dijk lag vroeger de stoomtramverbinding tussen Axel en Zaamslag.

- P.SPOORWEGOVERGANG.** Op het grasveldje in de uiterste hoek staan we dichtbij de vroegere overweg in de Buthstraat. In westelijke richting zien we het voormalige tracé rechtlijnig via de volkstuintjes naar het spoorwegviaduct en de fabrieken van Sluiskil Oost lopen. In oostelijke richting gaat deze rechte lijn verder tot aan de rotonde.(zie N, Q en R)
- Q.PARK.** Aangelegd precies op het oude tracé van de spoorlijn.
- R.TREINMONUMENT.** Direct na de rotonde staat de trein stil voor een seinpost met metalen vlaggen. Dit al sinds 3 juli 1997. Het monument verwijst naar zowel realiteit als verbeelding bol – plat. Hier kruisten tram- en treinbaan elkaar. Via de Stationsstraat bereikte de tram vanaf Drieschouwen het station. De spoorwegovergang in de Nieuwendijk, op die plaats ligt nu de rotonde, was beveiligd met rolbarelen en niet zoals we nu van elders kennen met slagbomen. In de jaren na 1871 vonden er geregeld uitbreidingen plaats van het spoorwegcomplex, er lagen op een gegeven moment, in 1929, zelfs negen sporen naast elkaar. Ook uit het feit dat er bij station Kijkuit, tussen Axel en Hulst, in 1875 een uitwijkspoor werd aangelegd van wel 120 meter lengte blijkt dat het eens een drukke lijn is geweest met lange treinen. De snelheid was naar huidige begrippen niet zo hoog; de treinen heetten in de volksmond “mèren terug” MT wat zoveel betekent als: morgen terug. Speciaal voor het bietenvervoer legde men in 1902 een extra spoor aan met een bietenlaadplaats. In het zelfde jaar werd ook het stationsgebouw flink uitgebreid. Het ernstigste ongeluk op deze lijn gebeurde op 24 oktober 1929: bij station Kijkuit, wat zegt die naam toch, botsten trein 41 uit Terneuzen en trein 24 uit Sint-Niklaas op elkaar, gelukkig was er alleen een materiële ravage.Voor personenvervoer reed er driemaal per dag een trein naar zowel richting Terneuzen als naar Sint-Niklaas verzorgd door de NMBS = Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen (Belgisch). De NS nam de gehele spoorverbinding voor wat Nederland betreft in 1948 over en bleef tot 6 oktober 1951 personen vervoeren. De Belgen gingen tot de volgende zomer nog door tussen Hulst en Sint-Niklaas. De busdienst van de ZVTM, voortgekomen uit de tramdienst vanaf 1948 (zie bij G), nam het allemaal over. Op 3 oktober 1959 reed de laatste trein met een stoomlocomotief op kop. De dieseltreinen hielden het met goederen nog vol tot 28 mei 1968, toen werd het stil op de rails. (zie ook bij N)
- S.MUSEUM.** Witte’s Museum, Fotografie en Radio, Bastionstraat 45. Toestellen uit de tijd van trein en tram staan door het gehele gebouw verspreid.
- T.MOLEN.** Op bastion Vlissingen van de oude stadswallen stond tot 1747 de stadskorenmolen, die in november van dat jaar afbrandde. De sluitsteen boven de deur leert ons dat deze nieuwe bovenkruier type stellingmolen gebouwd is in 1750. Het wapen van Axel dat op de molen stond is er door de Fransen in ongeveer 1800 afgehakt. Al in 1911 werd het geheel gedegradeerd tot enkel een molenromp. Nu vanaf 16 juni 2001 staat de stadsmolen van Axel weer te schitteren als in 1898. Op zaterdag is het zeker dat de molen draait, of de wind moet anders beslissen. Als de molenaar aanwezig is, mogelijk ook op andere momenten, is de molen ook van binnen te bezichtigen.
- U.Oude postkantoor/oud streekmuseum** (zie X) Het Land van Axel, Noordstraat 11. Nu bodyfashion Erika. Het kunstwerk in Franse kalksteen stelt de verbroedering voor tussen Nederland en België, het staat er sinds 1978. Op weg hier naar toe hebben ook weer enkele Volco’s gezien. (zie bij A).

